

การบริหารจัดการตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน
กรณีศึกษาบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร*

SELF-COMMUNITY MANAGEMENT MODEL TO CREATE
THE STRENGTH AND SUSTAINABLE COMMUNITY A CASE STUDY
OF BAN KLONG RUA CHUMPHON IN THAILAND

ธวัชพล ทองอินทรราช

Tuvapon Tong-intarach

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Suratthani Rajabhat University, Thailand

E-mail: tuvapon1983@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านคลองเรือ 2) ศึกษาการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือ 3) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 8 คน โดยวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า 1) ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านคลองเรือ ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมวัฒนธรรมการดูแลตนเองจนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้สำเร็จ 2) การบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือ มีความโดดเด่นในด้านต่าง ๆ เช่น การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อม พลังงานจากธรรมชาติ รวมถึงด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชน โดยมุ่งเน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน จนสามารถเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ในประเทศไทย 3) ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือ เกิดปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ อันเนื่องมาจากความเจริญจากภายนอกที่พยายามเข้ามาในชุมชน ในนามของการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาที่เน้นทางวัตถุที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศโดยภาพรวมของชุมชน เพราะเนื่องจากการพัฒนาดังกล่าว มีจุดมุ่งหมายไปที่เรื่องตัวเงินเป็นประเด็นหลัก ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของชุมชนบ้านคลองเรือ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ด้วยความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และความสามารถของกลุ่มแกนนำชุมชน ชุมชนบ้าน

* Received 31 July 2021; Revised 19 August 2021; Accepted 24 August 2021

คลองเรือก็ยังคงสามารถรักษาลักษณะการบริหารจัดการตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบได้อย่างเข้มแข็ง

คำสำคัญ: การพัฒนาแบบยั่งยืน, ชุมชนต้นแบบ, การบริหารจัดการตนเอง

Abstract

The objectives of this article were to 1) study on history of Ban Khlong Rua community, 2) to study on self-management of Ban Khlong Rua community, and 3) to study on problems and obstacles of self-management of Ban Khlong Rua community. In this qualitative research, the data were collected from documentary research and interviews with 8 key informants. The data were analyzed in descriptive method. The findings showed that 1) the history of Ban Khlong Rua community since its beginning took a significant role in building a self-management culture and successfully strengthened its dynamics that eventually created an identity of the community, 2) the self-management of Ban Khlong Rua community was outstanding in various aspects, e.g., natural resource and environmental management, energy from natural sources, social and cultural matters of the community since it attached importance to the participation of community members in every stage so effectively that it could be a model for other communities in Thailand, and 3) the important problems and obstacles of self-management of Ban Khlong Rua community were the developments from external sector interrupting long preserved community dynamics, particularly those linking to materialistic values, which resultantly affected community members relationship, natural resources, environment, and ecological system in the community as such developments focused on financial matters which were the important problems and obstacles of members of Ban Khlong Rua community. Fortunately, with cultural strength and ability of community leader group, Ban Khlong Rua community can still maintain its identity of self-management and would become a strong model for other communities.

Keyword: Sustainable Development, Prototype (Model) Community, Self - Management

บทนำ

ชุมชน ก็เปรียบเสมือนชีวิตคน ที่มีการเรียนรู้ การปรับตัว และเข้าสู่การเปลี่ยนแปลง แต่ชีวิตคนนั้นจะสร้างสรรค์ชีวิตของตนขึ้นมา โดยเงื่อนไขและเหตุผลบางอย่างที่เป็น

ความสัมพันธ์ในลักษณะของปัจเจกบุคคล ในขณะที่ความเป็นชุมชนเป็นสิ่งที่ผู้คนในชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นมา ภายใต้เงื่อนไขและเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ความเป็นชุมชนมีความคุณค่าต่อการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นไปของชุมชนและปัจเจกบุคคล โดยเหตุว่าความเป็นชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับ คุณค่า ทูทางสังคม สิทธิอำนาจ ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัว ซึ่งเกิดขึ้นอย่างมีพลวัตไม่ได้มีลักษณะหยุดนิ่งแต่เป็นการก่อรูปขึ้นมาโดยคนในสังคม มีการเคลื่อนไหวและปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ รวมทั้งมีการจัดการกับความสัมพันธ์ที่เข้ามาสู่ชุมชนทั้งในแนวตั้งและแนวนอน เป็นการสร้างพื้นที่หรือหน่วยแห่งความสัมพันธ์ รวมถึงการสร้างสรรค์ทูทางสังคมและภูมิปัญญา (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2549) ความเป็นชุมชนนั้นจะปรากฏขึ้นเมื่อกลุ่มคนได้แสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ (Identity) คุณค่าและความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ร่วมกัน เช่น เมื่อบุคคลกล่าวถึงความเป็นตัวตนและชุมชนอันเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยภายใต้ความผูกพันว่า “ตนเองเป็นคน บ้าน บาง หรือ คุ่มนี้” เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันที่ตนเองมีต่อชุมชน ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนดังกล่าว อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า ความเป็นชุมชน เป็นเรื่องของความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ ซึ่งความเป็นตัวตนอันหลากหลายปรากฏในรูปลักษณะที่มีความหมาย เพราะเป็นความพยายามจะบอกให้คนอื่นรู้ว่า “ฉันเป็นใคร” ซึ่งเป็นเรื่องของการเชื่อมโยงตัวเองกับคนอื่นในสังคม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือสิทธิ ที่หมายถึง ได้รับการยอมรับว่าตัวเองมีความชอบธรรม เพราะความเป็นชุมชนวางอยู่บนหลักการเกี่ยวกับอำนาจในการมีส่วนร่วม ดังนั้น หากถูกกีดกันหรือถูกปฏิเสธชุมชนก็จะรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิดังกล่าว โดยลักษณะที่สำคัญของความเป็นชุมชนจะต้องประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการ คือ 1) คุณค่าทางสังคมวัฒนธรรม 2) ทูทางสังคม 3) สิทธิเกี่ยวกับความชอบธรรม 4) การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์กันระหว่าง วิธีคิด กฎเกณฑ์ องค์กร สถาบัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

ชุมชนจึงมีความสำคัญในฐานะรากฐานของการพัฒนาประเทศในมิติทางด้านต่าง ๆ ทั้ง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงวัฒนธรรม ที่จะประสบความสำเร็จได้ก็ต้องเริ่มต้นที่ฐานรากของประเทศซึ่งนั่นก็คือ “ชุมชน” อันเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ (จุพล ทองอินทราช, 2557) ที่มีความเกี่ยวพันกันกับสภาพทางภูมิศาสตร์และระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งอิงอาศัยความเอื้ออาทร ความผูกพัน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เป็นที่รวมของ บรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ (ณรงค์ ศรีสวัสดิ์, 2555) ที่สำคัญสำนึกร่วมกันของชุมชน หรือหน่วยทางสังคมในระดับท้องถิ่นที่ผสมกันอย่างกลมกลืนภายในจนกลายเป็นพลังทางภูมิปัญญา ในการก่อตัวเป็นกลไกเชิงสถาบันที่ประกอบด้วยกฎเกณฑ์และองค์กรทางสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555) ของชุมชนนั้น ๆ จำเป็นอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ เพราะถ้าหากชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถบริหารจัดการตนเองได้โดยพึ่งพาอาศัยภายนอกให้น้อยที่สุดและรับการช่วยเหลือจากภาครัฐให้น้อย

ที่สุด ก็จะเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐในการนำเอาทรัพยากรและเวลาซึ่งมีความสำคัญไปใช้ในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาในเชิงมหภาคด้านอื่น ๆ ของประเทศ ซึ่งจะก่อให้เกิดลักษณะที่เรียกว่า “สังคมรัฐ” ที่เข้มแข็งอย่างมีดุลยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะแตกต่าง หลากหลาย ซับซ้อน และโกลาหล (ฐวพล ทองอินทราช, 2557) พลวัตของโลกเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยีของข้อมูลข่าวสาร ส่งผลให้เกิดสภาวะที่เรียกสังคมในยุคนี้อย่างหลากหลาย เช่น สังคมหลังสมัยใหม่, สังคมข้อมูลข่าวสาร, สังคมเครือข่าย, สังคมเสี่ยงภัย, สังคมไซเบอร์, สังคมสิทธิมนุษยชน, (สุรางค์ จันทวานิช, 2553) และที่เราคุ้นเคยกันที่สุดก็คือ สังคมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมขึ้นในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน ความสัมพันธ์ในทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม และอื่น ๆ ถูกแทนที่ด้วย “เงิน” ซึ่งส่งผลเสียต่อการสร้างชุมชน สังคม ประเทศ ที่สงบและสันติ (ยศ สันตสมบัติ, 2556)

ดังนั้น จากที่กล่าวมา “ชุมชน” จึงถือเป็นปราการด่านแรกที่จะเป็นเกาะคุ้มครองป้องกันปัญหาและภัยคุกคามทางสังคมวัฒนธรรม และในบรรดาชุมชนต่าง ๆ “ชุมชนบ้านคลองเรือ” อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ถือเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่เป็นตัวอย่างของชุมชนที่เป็นฐานรากที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นชุมชนหนึ่งของภาคใต้และของประเทศไทย เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง มีการบริหารจัดการตนเองในมิติต่าง ๆ ที่น่าสนใจ โดยเฉพาะในด้านการเป็นชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน เช่น การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าได้อย่างสมดุลเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มากมาย ด้านพลังงานมีการใช้ไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ และไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กที่เพียงพอต่อคนในชุมชน มีการใช้จ่ายอย่างพอเพียงโดยเฉพาะการกินใช้ของในป่าและในชุมชน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เข้มแข็งอาศัยอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง การสร้างบ้านเรือนให้มีทางเข้าออกทั้ง 4 ด้าน โดยไม่มีประตูไม้ต้องกังวลเรื่องการลักขโมย การทำการเกษตรก็จะใช้วิธีการลงแขกเอาแรง เมื่อถึงช่วงบรรพชาอุปสมบท ก็จะมีการบรรพชาอุปสมบทอย่างพร้อมเพรียงกันของชาวบ้านในชุมชนทั้ง 4 ภาค ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองเรือ การจัดการทรัพยากรชุมชนจะมีการรณรงค์ปลูกจิตสำนึก ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน มีกติการ่วมกันอย่างเคร่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการท่องเที่ยวจะเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและอยู่บนฐานของความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนความรู้จากหน่วยงานที่สำคัญ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า - ประเทศไทย บริษัท ปตท. องค์การUNDP สื่อต่าง ๆ ฯลฯ สารสำคัญต่าง ๆ ดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนบ้านคลองเรือ เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในการบริหารจัดการตนเองในมิติต่าง ๆ ได้อย่างเข้มแข็งมั่นคง ด้วยเหตุดังกล่าว จึงเป็นที่มาอันสำคัญในการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนบ้านคลองเรือ การบริหารจัดการ

ตนเองของชุมชน สู่การเป็นชุมชนต้นแบบที่เข้มแข็งและยั่งยืน ว่ามีกระบวนการขั้นตอนอย่างไร มีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญอย่างไร ในการบริหารจัดการตนเอง เพื่อเป็นองค์ความรู้สำหรับการเป็นต้นแบบชุมชนที่มีความสามารถในการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้แก่ชุมชนอื่น ๆ อันเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร
2. ศึกษากระบวนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร
3. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร

วิธีดำเนินการวิจัย

การบริหารจัดการตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาบ้านคลอง เรือจังหวัดชุมพร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนในทุกด้าน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และส่วนที่สอง เป็นการสัมภาษณ์ (Interview method) กลุ่มตัวเป้าหมายตามที่ ได้กำหนดไว้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบเชิงคุณภาพ (Purposive Sampling) โดยที่วิธีการเลือกแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมายจะพิจารณาจากความเกี่ยวข้อง ในแต่ละกลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ซึ่งกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และผู้นำทางศาสนา รวมจำนวน 8 คน/รูป ซึ่งประกอบด้วย 1) ชาวบ้านคลองเรือ 2 คน 2) ผู้นำชุมชน 1 คน 3) ปราชญ์ชุมชน 2 คน 4) หน่วยงานภาครัฐ 2 คน 5) ผู้นำทางศาสนา 1 รูป

สำหรับเหตุผลในการสุ่มเลือกกลุ่มเป้าหมายทั้ง 8 คน/รูป ในการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายดังกล่าว มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านคลองเรือโดยตรง กล่าวคือ 1) ชาวบ้านคลองเรือ ในฐานะที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักด้านต่างๆของชุมชน 2) ผู้นำชุมชน ในฐานะเป็นผู้ปกครองและดูแลรักษาความสงบภายในชุมชน 3) ปราชญ์ชุมชน ในฐานะผู้อาวุโสที่มีความรู้ลึกและประสบการณ์ที่ยาวนานเกี่ยวกับมิติต่างๆของชุมชน 4) หน่วยงานภาครัฐ ในฐานะผู้ให้การสนับสนุนช่วยและพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ และ 5) ผู้นำทางศาสนา (พระสงฆ์) ในฐานะผู้นำจิตวิญญาณ และเป็นแกนกลางสำคัญในการประสานและระดมพลังของชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือที่สำคัญในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ โดยมีคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi - structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามปลายเปิด คือ ไม่มีการกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า ให้ความสำคัญกับผู้ถูกสัมภาษณ์ในการตอบคำถาม แต่ก็มีกรอบแนวทางกว้าง ๆ เพื่อให้การสัมภาษณ์แต่ละรายครอบคลุมเนื้อหา หัวข้อ และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย ซึ่งประกอบด้วย หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ และรายงานการวิจัย ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เป็นบทวิเคราะห์วิจารณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interview) โดยการพบปะสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi - structured Interview) ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยจึงได้นำเอาแนวคิด ทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวข้อง คือ ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง การพัฒนาชุมชน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ตลอดจนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้แนวคิดและทฤษฎีเหล่านี้ เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการวิเคราะห์และอธิบายเกี่ยวกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) นำเอาประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับคำตอบในคำถามของแต่ละประเด็น และของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย เพื่อจัดกลุ่มข้อมูลที่ได้ในแต่ละกลุ่มว่ามีข้อคิดเห็นเหมือนหรือต่างกันอย่างไร โดยนำมาวิเคราะห์กับข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือที่นำไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนที่ศึกษาเพื่อให้ได้ข้อคิดเห็นและบทสรุปตามที่ต้อง

ผลการวิจัย

จากการศึกษาการบริหารจัดการตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนกรณีศึกษากองเรือจังหวัดชุมพร เพื่อที่จะตอบโจทย์ในการวิจัย 3 ประการ คือ พัฒนาการของชุมชนมีผลต่อความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนอย่างไร ชุมชนมีกระบวนการในการบริหารจัดการตนเองอย่างไรที่นำไปสู่การเป็นชุมชนต้นแบบ และการบริหารจัดการตนเองชุมชนประสบปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญอย่างไรบ้าง ซึ่งผลจากการวิจัยพบว่า

1. ประวัติความเป็นมาและการพัฒนาการของชุมชนบ้านคลองเรือ ชุมชนบ้านคลองเรือ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 9 ตำบลปากทรง อำเภอยะโฮ๊ะ จังหวัดชุมพร บ้านคลองเรือ จากคำสัมภาษณ์ของ ชัยรัตน์ แว่นแก้ว ที่ได้ให้สัมภาษณ์ถึง ความเป็นมาของชุมชนบ้านคลองเรือว่า “เป็นพื้นที่ ที่ห่างไกลจากความเจริญ แต่เป็นชุมชนที่มีศักยภาพ ทั้งด้านทรัพยากรชีวภาพที่หลากหลาย และสมบูรณ์ มีโครงการคนอยู่-ป่าอย่างที่มีความโดดเด่นในการทำกิจกรรม การจัดการพื้นที่ทำกิน ที่ไม่เบียดเบียนกันระหว่างคนกับป่า จนได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านรักษาป่ายอดเยี่ยมจนได้รับคัดเลือก ให้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ วันที่ 29 กันยายน 2541 ณ ตำนันทักษิณราชนิเวศน์ จ.นราธิวาส และมีการจัดตั้งกลุ่มท่องเที่ยวเชิง นิเวศมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงาม ผืนป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแมกไม้นานาพันธุ์ สัตว์ป่า และวิถีชีวิตแบบชาวบ้านและบรรยากาศที่ยังคงความบริสุทธิ์ เดิมมีสภาพเป็นป่า สมบูรณ์มีผู้เข้าไปอาศัยและบุกรุกป่าเป็นที่ทำกินครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2518 จำนวน 1 ครอบครัว มีการเข้ามาบุกเบิกเป็นครั้งแรก คือ ครอบครัวนายละเมียด สวัสดิ์ภักดี และชักชวนเพื่อนญาติ พี่น้องเข้ามาอยู่อีกเป็น 3 ครอบครัว โดยสร้างบ้านอาศัยอยู่ริมคลองเรือ ขณะนั้นประกอบ อาชีพหลัก คือ การร่อนแร่ดีบุกและทำเหมืองแร่แบบชักจอบ เมื่อแร่หาได้ยากขึ้นและมีราคา ถูกลง จึงเริ่มหันมาแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่ ปลูกข้าว ปลูกกาแฟและไม้ผลต่าง ๆ ระยะเวลาได้ ชักชวนญาติพี่น้องตลอดจนคนต่างถิ่นเข้ามามากขึ้น ประกอบกับราคากาแฟสูง ทำให้มี ประชาชนทั้ง 4 ภาคของประเทศ ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้เอง มาตั้งรกราก ทำกิน โดยทำสวนกาแฟเป็นพืชหลัก ในปี พ.ศ. 2528 - 2531 เป็นช่วงที่มีการบุกรุกมากที่สุดมี การอพยพจากทั่วทุกภาคของประเทศไทย เนื่องผลกระทบจากการปฏิรูปที่ดินและราคากาแฟที่ เป็นแรงจูงใจทำให้มีการแผ้วถางป่าเพื่อการพลิกผืนป่าให้เป็นที่ดินสำหรับการปลูกกาแฟ การ ป้องกันและปราบปรามของเจ้าหน้าที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะการสัญจรไปมาต้องใช้ ม้าและเดินเท้า” (ชัยรัตน์ แว่นแก้ว, 2560)

จนถึง ปี 2536 ในขณะนั้นได้มีนโยบายของรัฐมีการให้อพยพคนออกจากพื้นที่ป่า โดยหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ก็ได้รับมอบหมายจากทางภาครัฐให้เข้ามาขับไล่ โยกย้ายคนออกจากพื้นที่ป่า พงศา ชูแนม ซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ในขณะนั้น และได้รับหน้าที่ ดังกล่าวเพื่ออพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ในต่อนั้น มิได้ให้คนออกจาก พื้นที่ แต่เป็นการเข้าทำความเข้าใจกับชาวบ้านโดยการเดินเท้าเข้าไปเพื่อทำความเข้าใจ และให้ หยุดถางป่า ย้ายคนที่บุกรุกขึ้นไปอยู่ที่สูงให้ลงมาอยู่ในที่ราบลุ่มของคลองเรือ จัดสรรที่ทำกินให้ โดยต้องปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชนที่ได้ตกลงร่วมกับชาวบ้าน “โครงการคนอยู่-ป่าอย่าง” จึงเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ภายใต้การนำของเขา (พงศา ชูแนม) ซึ่งได้เข้าพูดคุยทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เพราะเห็นว่ามีมีการบุกรุกทำลายป่าต้น น้ำกันมากขึ้น และหากปล่อยทิ้งไว้โดยไม่ดำเนินการใด ๆ ป่าคลองเรือคงหมดในที่สุด จึงเข้าไป ทำการสำรวจข้อมูล เลือกตั้งคณะกรรมการโครงการคนอยู่-ป่าอย่าง และร่วมกันตั้งกติกากการอยู่

ร่วมกันการวางกฎระเบียบชุมชน โดยให้คณะกรรมการเป็นผู้ร่างเพื่อกำหนดใช้กันในชุมชนเอง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการคนอยู่-ป่ายัง จะต้องผ่านคณะกรรมการโครงการคนอยู่-ป่ายัง ทุกครั้ง ทุกกรณี ทุกวันที่ 15 ของเดือน ณ เวทีชาวบ้านบ้านคลองเรือ เพื่อให้กฎกติกาที่ร่างกันขึ้นมาใช้จัดการชุมชนและทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ อย่างลงตัว ให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล” (พงศา ชูเนม, 2560)

กระทั่งใน ปี 2537 การบุกรุกแผ้วถางบ้านคลองเรือได้หยุดลงอย่างเด็ดขาด ชุมชนเข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการคนอยู่-ป่ายัง ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมด้วยดี มีการจัดพื้นที่ทำกินกับเขตป่าอนุรักษ์อย่างชัดเจน และได้ชื่อว่าหมู่บ้านรักษาป่ายอดเยี่ยม จนได้รับคัดเลือกให้รับพระราชทานธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2541 ณ ตำนกทักษิณราชนิเวศน์ จ.นราธิวาส หลังจากได้รับ พระราชทานธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต ชุมชนได้รักษากฎกติกาชุมชนอย่างเคร่งครัด ชุมชนมีการส่งชาวผู้ลี้ภัยลอบล่าสัตว์ป่าในเขตหมู่บ้านจากคนภายนอก ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านให้ยั่งยืนนำเงินที่เป็นรายได้จากกองทุนข้าวสารพระราชทานมาร่วมพัฒนาโรงเรียนของหมู่บ้าน และมีการจัดตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเป็นกลุ่มธนาคารต้นไม้แห่งแรกของจังหวัดชุมพร ช่วงการเกิดของธนาคารต้นไม้เริ่มมีการพูดคุยเรื่องธนาคารต้นไม้ และตั้งเป็นธนาคารต้นไม้สาขาแรกของประเทศ ทำให้ในพื้นที่การเกษตรของชาวคลองเรือเริ่มมีไม้ป่าเกิดขึ้นมีการสร้างพื้นที่เกษตรที่คล้ายกับป่า มีทั้งพืชอาหาร พืชพลังงาน และไม้ใช้สอย มีการทำแปลงเพาะชำกล้าไม้ ผักป่า และแจกจ่ายให้กับสมาชิกในชุมชนนำไปปลูกในพื้นที่ของตนเอง ได้ความรู้ในการขยายพันธุ์พืชป่า มีการสร้างเครือข่ายกับชุมชนภายนอก ได้ส่งคนมีเครือข่ายกับชุมชนและจังหวัดอื่น ๆ มีคณะบุคคลจากภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานมากขึ้น มีโครงการ 84 ตำบล รักษาป่า สร้างคน สู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง มีกิจกรรมร่วมกันในชุมชนและชุมชนอื่น ๆ มากขึ้นเป็นลำดับ จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งศึกษาดูงานที่สำคัญอันดับต้นๆ ของประเทศ ในด้านการจัดการป่าและการจัดการชุมชน

2. กระบวนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือ การบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือที่ส่งผลให้ชุมชนมีความโดดเด่นในการดูแลและพึ่งพาตนเองประกอบด้วยมิติที่สำคัญต่าง ๆ ดังนี้

2.1. มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนบ้านคลองเรือชาวบ้านทุกครัวเรือนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธ มีวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทั้งหมู่บ้านเพียงหนึ่งแห่งและมีพระสงฆ์เพียงรูปเดียว คือ พระใบฎีกาสุ ชินวิโส ซึ่งในแง่ของการบริหารจัดการอาจจะดูเป็นสิ่งที่ไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อน แต่ในทางปฏิบัติเกิดประเด็นปัญหาสำคัญในเชิงสังคม วัฒนธรรม ซึ่ง อารักษ์ รื่นสุคนธ์ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้อย่างน่าสนใจว่า “ชุมชนบ้านคลองเรือเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เนื่องจากตั้งแต่เริ่มบุกเบิกก่อตั้งชุมชนในระยะเริ่มแรก ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมและสิ่งแวดล้อม ถึงแม้จะห่างไกล

ความเจริญจากสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในแบบสังคมเมือง แต่มิได้เป็นอุปสรรคสำหรับชาวบ้านจากท้องถิ่นต่างๆทั่วประเทศไทยที่ต้องการหนีความลำบากยากจนโดยการหา “แผ่นดินเริ่มต้นชีวิตใหม่” จากทั่วทุกภาคของประเทศเดินทางโยกย้ายเข้ามาบุกเบิกแผ้วถางจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตร การอพยพของคนจากทั่วทุกภาคดังกล่าวส่งผลต่อชุมชนใหม่ในแง่ของความเป็นพหุวัฒนธรรม นั่นคือ ถึงแม้ประชาชนในแต่ละภูมิภาคที่ย้ายเข้ามาจะนับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน แต่วัฒนธรรม พิธีกรรม คตินิยม และความเชื่อทางด้านศาสนาจะมีความแตกต่างกันไปตาม จารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติของแต่ละภูมิภาค” (ธำรงค์ รื่นสุคนธ์, 2560) ส่งผลให้ในระยะเริ่มแรกของการเริ่มบุกเบิกก่อตั้งชุมชน ชาวบ้านในชุมชนบ้านคลองเรือจะมีความลัทธิในมิติทางด้านศาสนา ดังคำให้สัมภาษณ์ของ พระใบฎีกาสุ ชินวิโส ต่อประเด็นดังกล่าวว่า “แนวการปฏิบัติที่เกี่ยวกับศาสนาจะมีลักษณะเฉพาะตามจารีตประเพณีของแต่ละภูมิภาค ที่ตนเองเคยอยู่อาศัยก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่ชุมชน เช่น พิธีกรรมในงานแต่ง งานศพ งานบวช และพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา” (พระใบฎีกาสุ ชินวิโส, 2560) ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าว มนัส คล้ายรุ่ง กล่าวเสริมในการให้สัมภาษณ์ว่า “การแก้ไขปัญหาในส่วนนี้ ชุมชนบ้านคลองเรือ มีกระบวนการบริหารจัดการโดยสร้างวัฒนธรรมร่วมของชุมชนที่เรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชนบ้านคลองเรือ” เพื่อใช้เป็นแกนในการจัดการทางศาสนารวมถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมอื่น ๆ นั่นคือ หากมีกิจกรรมสำคัญที่เกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรม การอาศัยอยู่ในหมู่บ้านคลองเรือจะไม่มีวัฒนธรรมเดิมตนเองก่อนมาอยู่บ้านคลองเรือ แต่จะใช้วัฒนธรรมชุมชน (คลองเรือ) เป็นแกนหลัก ส่งผลให้เกิดเอกภาพในความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะชาวชุมชนบ้านคลองเรือไม่ว่าจะอพยพย้ายมาจากภาคไหนของประเทศไทยก็ตามจะอยู่ภายใต้วัฒนธรรมเดียวกัน นั่นคือ วัฒนธรรมชุมชนบ้านคลองเรือ” (มนัส คล้ายรุ่ง, 2560)

2.2. มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีการจัดการตนเองโดยผ่านกระบวนการและโครงการต่าง ๆ ดังนี้

โครงการคนอยู่-ป่ายัง ในช่วงปี พ.ศ. 2536 รัฐบาลมีนโยบายให้อพยพคนออกจากพื้นที่ป่าต้นน้ำคลองพะโต๊ะ นายพงศา ชูแนม หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการป่าต้นน้ำพะโต๊ะในขณะนั้นเป็นผู้ที่ต้องรับบทบาทในการสนองนโยบายของรัฐบาลดังกล่าว โดยการเดินทางลงพื้นที่ชุมชนบ้านคลองเรือแต่การลงพื้นที่ชุมชนบ้านคลองเรือดังกล่าว พงศา ชูแนม กลับทำสิ่งที่ตรงกันข้ามกับนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น คือ การโยกย้ายชาวบ้านออกจากต้นน้ำ แต่สิ่งที่ พงศา ชูแนม ทำคือ การทดลองแนวทางการส่งเสริมให้คนอยู่กับป่าโดยมีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถดูแลรักษาป่าได้ โดย พงศา ชูแนม ได้ให้สัมภาษณ์ถึงโครงการดังกล่าวว่า “เขาได้เริ่มจัดทำโครงการ “คนอยู่ - ป่ายัง” ขึ้นโดยเริ่มด้วยการสร้างสัมพันธภาพที่เรียกว่า “สัมผัสสัมพันธ์” โดยการไปเยี่ยมเยือนชาวบ้านเพื่อทำความรู้

จักกับทุกครอบครัว และทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคมของครัวเรือน พบปะพูดคุยจนสามารถสร้างความไว้วางใจจากชาวบ้านและเห็นด้วยกับโครงการคนอยู่-ป่ายัง เป็นการจัดการกับชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าต้นลำธาร โดยอาศัยวิธีการที่เรียกว่า “วนศาสตร์ชุมชน” อันเป็นแนวพระราชดำริ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชนภายใต้กรอบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการจัดการการใช้ประโยชน์และการปกป้องทรัพยากร โดยผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ากับการใช้เทคโนโลยี” (พงศา ชูแนม, 2560) ด้วยความคิดที่สวนทางกับกระแสการอนุรักษ์ตามแบบแผนของทางราชการ โดยเฉพาะจากรมป่าไม้ โครงการคนอยู่-ป่ายัง โดยหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ หรือในปัจจุบันคือหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ จึงก่อเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการด้วยการหันหน้ามาคุยกันระหว่างชาวบ้านและข้าราชการ ซึ่งได้ข้อสรุปว่าชาวบ้านจะดูแลตัวเองพร้อมไปกับการรักษาป่า โดยเรียกว่า “การสร้างครอบครัวจากพื้นป่า”

โครงการธนาคารต้นไม้ เป็นโครงการที่ พงศา ชูแนม ร่วมกันก่อตั้งกับชาวบ้านคลองเรือเช่นกัน โดยธนาคารต้นไม้มีหลักการที่สำคัญ คือ การสร้างมูลค่าให้กับต้นไม้ขณะที่ยืนต้นมีชีวิต และสร้างจิตสำนึกให้ผู้คนรักและหวงแหนที่ทำกิน สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผืนป่าและแผ่นดินทำให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินเป็นทรัพย์สินและป้องกันการซื้อขายที่ดิน ชัยรัตน์ แวนแก้ว ซึ่งได้รับเกียรติเป็นคนแรกของโครงการนี้ ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของโครงการธนาคารต้นไม้ที่น่าสนใจว่า “เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกต้นไม้ในที่ดินของตนเองแล้วขึ้นทะเบียนต้นไม้ประเภทที่ใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ไว้กับธนาคารต้นไม้ มีการประเมินมูลค่าไม้เป็นเงิน แล้วนำตัวเลขเงินที่ได้รับการรับรองสะสมไว้ในรูปแบบบัญชีธนาคาร พื้นที่บ้านคลองเรือเป็นพื้นที่ธนาคารต้นไม้สาขาแรกของประเทศไทย โดยสร้างพื้นที่เกษตรคล้ายป่า มีทั้งพืชอาหาร พืชพลังงาน และไม้ใช้สอย สร้างสมดุลแก่ระบบนิเวศ ตามแนวทางป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โดยมีพื้นดินริมห้วยของตนเอง เป็นการเปิดบัญชีเล่มแรกของธนาคารต้นไม้ สาขาบ้านคลองเรือ ที่ได้รับการรับรองมูลค่าของต้นไม้อย่างเป็นทางการจากภาครัฐ และปัจจุบันธนาคารต้นไม้ได้กระจายอยู่ทั่วประเทศไทยมีจำนวนทั้งสิ้น 75 สาขาทั่วประเทศ” (ชัยรัตน์ แวนแก้ว, 2560)

โครงการเกษตร 4 ชั้น ที่มาของโครงการนี้ วน วงษ์ศรีนาถ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “เป็นผลมาจากโครงการธนาคารต้นไม้ คือ มูลค่าของต้นไม้ที่ยังรากลึกและเติบโตที่สามารถตีมูลค่าเป็นเงินได้นั้น ยังสามารถตกทอดเป็นมรดกใช้เป็นทรัพย์สินค้ำประกัน มีดอกเบี้ยคิดทดแทนการเติบโต ใช้รับชำระหนี้สินหรือสินทรัพย์อื่นๆได้อีกด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวภายในระยะเวลาสิบกว่าปีไม่ต้องเลยไปไกลถึงอีกหนึ่งคนชั่วรุ่น ชาวชุมชนบ้านคลองเรือก็สามารถปลดหนี้ซึ่งพอกพูนจากระบบทุนนิยมได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของไม้ยืนต้นนำไปสู่การฟื้นฟูสภาพป่าของชุมชนโดยรวม ภายในพื้นที่ธนาคารต้นไม้ได้ดินลึกลงไปจะพบ พืชตระกูลขิง ข่า มัน กลอย ขึ้นต่อที่ความสูงไม่เกิน 5 เมตร คือ พืชผัก

จำพวก เหลียง ซะอม ส้มป่อย สูงขึ้นไป 15 เมตร คือ กาแฟ จำปาตะ ขนุน และที่คร่อมปกคลุม เป็นเรือนยอดชั้นบนสุด คือ ทุเรียน มังคุด หมากร มะพร้าว พะยอม ซึ่งชาวบ้านคลองเรือเรียก การปลูกพืชพรรณผลผลิตแบบสมรมนี้น่า “เกษตร 4 ชั้น” โดยเชื่อและเลือกที่จะปรับสภาพ แดนดินในคลองเรือให้เป็นเช่นนี้” (วน วงษ์ศรีนาถ, 2560)

โครงการโฉนดชุมชน ภายหลังจากการเริ่มดำเนินโครงการคนอยู่-ป่า ยัง ปัญหาเรื่องขยายพื้นที่ทำกินซึ่งเป็นการรุกรานพื้นที่ป่าก็ลดน้อยลง แต่เกิดสิ่งที่ตามมาและ เป็นปัญหาสำคัญอีกอย่าง ซึ่ง มนัส คล้ายรุ่ง ได้อธิบายว่า “มันคือความมั่นใจของชาวบ้าน คลองเรือต่ออนาคตในวันข้างหน้าของลูกหลาน เมื่อผืนดินที่พวกเขาทำกินอยู่นั้น มิได้มีเอกสาร สิทธิ์ที่ถูกต้องตามกฎหมายแต่อย่างใด นำไปสู่แนวคิดในการจัดการพื้นที่ทำกินของชุมชน ด้วยการจัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐ (ก.ป.ร.2) เพื่อแสดงการครอบครองที่ดิน และการทำประโยชน์ในพื้นที่ของรัฐเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้บริเวณที่ติดต่อกับที่ ทำกิน และการถือครองที่ดินทำกินตามการรับรองสิทธิ์ของต้นไม้ที่ชาวบ้านปลูก ให้สอดคล้องกับ กฎกติกาของชุมชนและมติของคณะรัฐมนตรีปี พ.ศ. 2541 ร่วมกับสำนักงาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชุมพร ซึ่งลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัดชุมพรเอกสาร หรือแผนที่ ก.ป.ร.2 นี้ คือสิ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า “โฉนดชุมชน” (มนัส คล้ายรุ่ง, 2560) กระทั่ง ในช่วงปี พ.ศ.2551 องค์การบริหารส่วนตำบลปากทรง ได้มอบโฉนดชุมชนให้ชาวบ้านคลองเรือ มีสิทธิถือครองที่ดินทำกินและที่สำคัญ คือ การมีผืนดินทำกินให้ชาวบ้านล้วนได้รับการดูแล อย่างเห็นคุณค่าจนได้รับคัดเลือกให้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงระดับจังหวัด จากจังหวัดชุมพร ในปี พ.ศ. 2552 การดูแลบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวชุมชนบ้าน คลองเรือ ผ่านโครงการต่างๆดังได้กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนบ้านคลองเรือได้ชื่อว่าเป็น “หมู่บ้านรักษาป่ายอดเยี่ยม” จนได้รับคัดเลือกให้เข้ารับพระราชทานรางวัล “ธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2541 โดยผ่านการคัดเลือกและเห็นคุณค่าจากการจัดตั้งโครงการธนาคารต้นไม้ จัดตั้งกลุ่มผักป่า อายุยืน จัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ที่สามารถดูแลจัดการตนเองทราชมกลางการเป็นอยู่ร่วมกันในผืน ป่าอย่างเด่นชัด พ.ศ. 2550 ได้รับ รางวัลพระราชทานหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง จากสมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมารี ซึ่งเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงกระบวนการบริหารจัดการ ตนเองในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าอย่างสมดุล

2.3. มิติทางด้านพลังงาน พงศา ชูแนม ซึ่งเป็นกำลังหลักที่สำคัญคนหนึ่ง ในการร่วมพัฒนาชุมชนบ้านคลองเรือ ได้อธิบายให้ถึงการจัดการด้านพลังของชุมชนไว้อย่าง น่าสนใจว่า “บ้านคลองเรือมีปัญหาหลักที่สำคัญเรื่องพลังงานตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนยุคเริ่มแรก ในช่วง พ.ศ. 2518 จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2554 ปัญหาดังกล่าว คือ กระแสไฟฟ้าที่จะใช้ส่องสว่าง ภายในชุมชนและการอำนวยความสะดวกตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานด้านอื่น ๆ ของชุมชน ปัญหาดังกล่าว เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ ในปี พ.ศ. 2551 เมื่อการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่ง

ประเทศไทยได้ตั้ง โครงการการจัดการความรู้ด้านพลังงานไฟฟ้าในพื้นที่ภาคใต้ ขึ้นมาโดยได้รับความร่วมมือจากหลายสถาบัน เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และมหาวิทยาลัยชีวิตเมืองนครศรีธรรมราช โดยโครงการดังกล่าวได้สำรวจหมู่บ้าน 12 ชุมชน ชนตื้นน้ำในพื้นที่ 7 จังหวัดภาคใต้ เพื่อคัดเลือกชุมชนที่มีความพร้อม เพื่อจัดทำพิมพ์เขียว สำหรับการก่อสร้างโรงไฟฟ้าชุมชนขึ้น และหมู่บ้านคลองเรือก็เป็นหนึ่งใน 12 ชุมชนดังกล่าว หลังจากทีมวิชาการของโครงการการจัดการความรู้เข้ามาสำรวจที่บ้านคลองเรือผ่านไป ทว่า โครงการโรงไฟฟ้าชุมชนของบ้านคลองเรือก็ยังไม่คืบหน้ามากนัก ทั้งนี้เพราะชาวบ้านจะต้อง ช่วยกันหางบประมาณมาสมทบเพื่อโรงไฟฟ้าเพิ่มอีกเป็นจำนวนหลักล้านบาท ซึ่งเป็นเรื่อง ที่หนักหนาสำหรับชุมชนชนบทอย่างบ้านคลองเรือ” (พงศา ชูเนม, 2560) อย่างก็ตาม ในช่วง เวลานี้เองที่ฝ่ายบริหารงานวิจัยและพัฒนาการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ซึ่งได้ให้ทุน สนับสนุนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ทำการวิจัยเกี่ยวกับเครื่องกำเนิดไฟฟ้า พลังน้ำขนาดเล็กได้สำเร็จพอดี จึงได้มีการนำเครื่องต้นแบบนี้เข้ามาสนับสนุนโครงการ การจัดการความรู้ด้านพลังงานไฟฟ้าในพื้นที่ภาคใต้ เพื่อผลักดันให้บ้านคลองเรือเป็นชุมชนนำ ร้อง ในการก่อสร้างโรงไฟฟ้าชุมชนขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม เพราะในเวลานั้นหมู่บ้านคลองเรือ ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ โดยยึดหลักการให้ “ชุมชนบริหารจัดการตนเอง” ยอมรับบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อประโยชน์ระหว่างทีมงานสนับสนุนในโอกาสที่เหมาะสมและ จำเป็น เพื่อให้เกิดการพัฒนาต่อชุมชนอย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป หลังจากติดตั้งเครื่อง กำเนิดไฟฟ้าและวางเสาเรียงร้อยในวันที่ 28 มีนาคม 2554 ก็ได้มีการทดลองเดินเครื่อง เมื่อสายน้ำไหลผ่านท่อลงสู่อาคารโรงปั่นไฟฟ้า กระแสไฟฟ้าก็ถูกป้อนเข้าสู่ระบบเป็นครั้งแรก จนกระทั่งถึงวันที่ 5 มิถุนายน 2555 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ก็ได้ทำการส่งมอบ โรงไฟฟ้าพลังงานน้ำให้แก่ชุมชนบ้านคลองเรือ เพื่อเป็นสมบัติของชุมชนอยู่ภายใต้การดูแล และรักษา และบริหารจัดการโดยชุมชนบ้านคลองเรือเองจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

3. ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือ จากการลง พื้นที่ชุมชนร่วมกับการสัมภาษณ์ บ้านคลองเรือเกิดปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือ “การพัฒนาจากภายนอก” ภายใต้วิธีคิดแบบระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมที่เข้ามาในชุมชนใน นามของ “ความเจริญก้าวหน้า” ซึ่ง อุทัย เกิดวัน ผู้ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาและอาศัยอยู่ใน ชุมชนมาอย่างยาวนาน ได้แสดงความเห็นถึงปัญหาดังกล่าวอย่างน่าสนใจว่า “บ้านคลองเรือ เป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ มีวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ คือ มีความ เคร่งครัดในกฎกติกาของชุมชน ความเคร่งครัดดังกล่าวเห็นได้จากการปฏิบัติตามกติกาของ ชุมชนด้วยความเคารพ และอัตราการละเมิดกฎกติกาในด้านต่าง ๆ โดยคนในชุมชนเองคลอง เรือเองเป็นไปในสัดส่วนที่น้อยมาก แต่การละเมิดกฎกติกาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนจะมาจาก บุคคลภายนอกชุมชน เช่น การล่าสัตว์ป่า การรุกร้าเข้าไปในเขตป่าอนุรักษ์ อย่างไรก็ตาม แม้ชุมชนบ้านคลองเรือจะมีความเหนียวแน่นเข้มแข็งเพียงใด トラบิตที่การพัฒนาต่าง ๆ ตั้งอยู่

บนพื้นฐานกรอบคิดแบบทุนนิยม ที่นำพาการพัฒนาแบบฉาบฉวยเล่นตามถนอนเข้าไปสู่ชุมชน คลองเรือได้ ตรานั้นชุมชนบ้านคลองเรือก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นความเจริญก้าวหน้า ที่ไม่ใส่ใจต่อ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ตลอดจนถึงวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ดั้งเดิมของชุมชน” (อุทัย เกิดวัน, 2560) ซึ่ง ปัญหาดังกล่าว เห็นได้ชัดจากการลงพื้นที่ชุมชน บ้านคลองเรือซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ นั่นคือ การเกิดขึ้นของถนนที่สะดวกสบาย ที่มีใช้ เพียงเพื่ออำนวยความสะดวกคนในชุมชน แต่เป็นการอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยว และ กิจกรรมการศึกษาดูงานที่แฝงมาในลักษณะของการท่องเที่ยวโดยหน่วยงานต่าง ๆ ส่งผลให้การ พัฒนาและการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ที่เป็นสิ่งปลูกสร้างเริ่มเกิดขึ้นตามมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผล ต่ออัตลักษณ์และวิถีของชุมชนบ้านคลองเรือ เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีดั้งเดิมทั้งธรรมชาติและ วัฒนธรรมรวมถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหลายประการ เพราะการพัฒนาดังกล่าวมิใช่ การสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง หากแต่เป็นการสร้างประโยชน์ทางอ้อม ให้แก่นายทุนจากภายนอกชุมชน ที่คอยจับจ้องหาโอกาสทางธุรกิจเพื่อทำกำไร จากการสร้าง ธุรกิจท่องเที่ยว ที่เกี่ยวเนื่องกับชุมชน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีลักษณะเป็นเหมือนเมืองขึ้นของ นายทุน โดยการครอบงำชาวบ้านด้วยวิธีการต่าง ๆ และสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง คือ กรอบคิด ของชาวบ้านที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เริ่มมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านเริ่มมีวิถีคิดแบบ “ทุนนิยมอ่อน ๆ” คือ การมองถึงผลกำไร โอกาสทางธุรกิจ การผลิตที่ ต้องการผลผลิตจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดดังกล่าวของชาวบ้านคลองเรือบางส่วน เป็น ผลที่หลีกเลี่ยงมิได้จากความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวแล้ว ในนามของการพัฒนาชุมชน ที่รุกคืบ จากภายนอกชุมชนเข้ามาเพื่อดูดกลืนทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ซึ่งถือเป็นปัญหาที่ น่าวิตกกังวลเป็นอย่าง

อภิปรายผล

1. ความเป็นมาของชุมชนบ้านคลองเรือตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งชุมชน ในปี พ.ศ. 2518 เกิดจากกลุ่มคนที่หลากหลายภูมิภาคของประเทศ ที่เข้ามาตั้งรกรากในพื้นที่บ้านคลองเรือ เนื่องจากได้รับผลกระทบที่สำคัญ คือ นโยบายการปฏิรูปที่ดินและราคาของกาแฟที่สูงใน ช่วงเวลานั้น เป็นแรงจูงใจสำคัญดึงดูดคนจากหลากหลายประกอบกับทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ของบ้านคลองเรือ เช่น แร่ดีบุก ที่มีการร่อนแร่ของชาวบ้านในลักษณะของการทำเหมืองแบบ ชักจอบร่วมกับการบุกเบิกทำการเกษตร เริ่มส่งผลให้เกิดปัญหากับธรรมชาติโดยเฉพาะป่าต้น น้ำ ภาครัฐจึงมีนโยบายให้อพยพคนออกจากป่า โดยการส่งเจ้าหน้าที่รัฐเข้าดำเนินการ แต่ในทางปฏิบัติได้มีการอพยพคนแยกออกจากป่า เนื่องจากมีการหารือกั้นระหว่างเจ้าหน้าที่ รัฐกับชาวบ้าน เพื่อเสนอความคิดมุกกลับว่า “คนกับป่า” สามารถอยู่ด้วยกันอย่าง “เกื้อกูล พึ่งพาอาศัย” ไม่เบียดเบียนกันได้ จึงเกิด “โครงการคนอยู่-ป่ายัง” ขึ้นในปี 2537 โดยสาระสำคัญของโครงการอยู่ที่การกำหนดกติกาชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับป่า ภายใต้แนวคิด

“การมีส่วนร่วม (Participation)” ของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดความสมดุลระหว่างคนกับป่า ซึ่งเป็นความโดดเด่นของชุมชนบ้านคลองเรือ จนนำไปสู่การได้รับรางวัลระดับประเทศมากมาย ที่เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของคนที่อยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูลความสำเร็จดังกล่าวของชุมชนบ้านคลองเรือสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน พิจารณาได้จากพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่ในยุคแรกเริ่มที่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การเกษตร กติกาชุมชน กิจกรรมการพัฒนา ล้วนเกิดจากความคิดของคนในชุมชนที่วางอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติของคนในชุมชน โดยพึ่งพาภายนอกน้อยที่สุด โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่เพียงการให้คำปรึกษานับสนับสนุนช่วยเหลือ ด้วยบทบาทที่โดดเด่นของชุมชนที่เน้นการพึ่งพาตนเองโดยการยึดหลักการสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนในลักษณะของพัฒนาการการมีส่วนร่วมแบบค่อยเป็นค่อยไป ผ่านในแต่ละช่วงเวลาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าพัฒนาการของชุมชนวางอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อันเป็นปัจจัยสำคัญส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนาให้บ้านคลองเรือมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

2. การบริหารจัดการตนเองของชุมชนบ้านคลองเรือ มีความโดดเด่นในแง่ของการดูแลตนเองในด้านต่าง ๆ จนเป็นที่ประจักษ์ด้วยรางวัลและการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ มากมายจนเป็นต้นแบบชุมชนการเรียนรู้ในแก่ชุมชนอื่น ๆ ในประเทศเข้าไปศึกษาดูงาน และถอดบทเรียนด้านการพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานของแนวคิด “การจัดการตนเอง (Self-Management)” ผ่าน “การลงมือปฏิบัติ การเก็บสะสมประสบการณ์ และการปรับเปลี่ยนเป็นภูมิปัญญาของชุมชน” เช่น มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังได้กล่าวแล้วว่าบ้านคลองเรือมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเป็น “แผ่นดินเริ่มต้นชีวิตใหม่” ผู้คนจากทั่วสารทิศจึงมุ่งสู่คลองเรือ ส่งผลให้คลองเรือในยุคแรกมีลักษณะเป็นชุมชน “พหุวัฒนธรรม” นำไปสู่ปัญหาสำคัญ คือ ความลักลั่นทางวัฒนธรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ ของคนต่างภูมิภาค เอกภาพ (Unity) ทางสังคมวัฒนธรรม จึงส่งผลต่อชุมชน แต่ด้วยภูมิปัญญาของคนในยุคแรกเริ่มที่สั่งสมประสบการณ์ ในการดูแลจัดการตนเองจนกลั่นกลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชน จึงสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ด้วยการหลอมรวมความเป็นพหุวัฒนธรรมให้กลายเป็นสังคมวัฒนธรรมหนึ่งเดียวกัน คือ “ความเป็นบ้านคลองเรือ” ที่เป็นแกนในการดำรงชีวิตทางด้านวัฒนธรรม ผลที่ตามมาจากแนวคิดทางภูมิปัญญาที่สำคัญก็คือ เอกภาพความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนภายใต้แนวคิดความเป็นบ้านคลองเรือดังกล่าว มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนบ้านคลองเรือก็มีความโดดเด่นแตกต่างจากหลักการโดยทั่วไป ที่มองว่าคนควรถูกแยกออกจากป่า เนื่องจากไปรบกวนป่าในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เสียสมดุลของระบบนิเวศ แต่กรณีของชุมชนบ้านคลองเรือกลับมีแนวความคิดที่ตรงกันข้าม โดยเชื่อว่าคนสามารถอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูลกัน ความเชื่อดังกล่าวถูกผลักดันเป็นโครงการที่ปฏิบัติแล้วได้ผลจริง เช่น โครงการคนอยู่-ป่ายัง ดังได้กล่าวแล้ว ตามแนวคิด “วนศาสตร์

ชุมชน” ที่กำหนดกติกาของชุมชนให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูลกัน นำไปสู่การเกิดโครงการอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จในการสะท้อนแนวคิดดังกล่าวอย่างโดดเด่น เช่น “โครงการธนาคารต้นไม้” ที่มุ่งสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีความรักและหวงแหนพื้นที่ป่า ด้วยการสร้างแรงจูงใจในรูปการปลูกป่าแลกเงิน “โครงการเกษตร 4 ชั้น” เป็นการบริหารสมดุลของการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ไม่รบกวนธรรมชาติด้วยการใช้ประโยชน์จากการปลูกพืชไต่ดิน 2 ชั้น และพื้นบนดินอีก 2 ชั้น สร้างสมดุลให้ระบบนิเวศ “โครงการโหนดชุมชน” ซึ่งเป็นแนวคิดการเรียนรู้และปฏิบัติจริงของชุมชน ในการกำหนดกติกาการใช้พื้นที่ร่วมกัน ซึ่งสาระสำคัญอยู่ที่การรักษาที่ดินให้เป็นของชุมชนโดย “ห้ามซื้อขาย” แต่สามารถถกทอดเป็นมรดกให้แก่ลูกหลานได้ เพื่อยังคงกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้เป็นของชุมชนโดยส่วนรวม และมีทิศทางด้านพลังงาน คือ การมุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน เพื่อให้เกิด “พลังงานทางเลือก” และ “พลังงานหมุนเวียน” ใช้ในชุมชน ลดการพึ่งพาจากภายนอกชุมชน ซึ่งความโดดเด่นอยู่ที่การใช้ “น้ำ” จาก “ป่าต้นน้ำ” ของชุมชน ไปผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อใช้กันเองภายในชุมชนจนสำเร็จ เกิดกระแสไฟฟ้าชุมชนจากพลังงานน้ำของชุมชนเอง ความสำเร็จที่โดดเด่นต่าง ๆ ดังกล่าวมาของชุมชนบ้านคลองเรือ มิได้เกิดจากความเชื่อและ “การรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน” หากแต่เกิดแนวคิดในการบริหารจัดการตนเองของชุมชน ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง การสั่งสมประสบการณ์สู่การปรับเปลี่ยนเป็นภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อคนในชุมชน จนสามารถกลายเป็นชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ทั่วประเทศ ได้ศึกษาเรียนรู้และถอดบทเรียนชุมชนจัดการตนเอง

3. ปัญหาสำคัญของชุมชนบ้านคลองเรือ คือ ปัญหาเรื่อง “การพัฒนาจากภายนอก” ที่เข้ามาในชุมชนในนามของ “ความเจริญก้าวหน้า” ที่เข้าไปสร้างผลกระทบให้แก่ชุมชน จากเดิมที่ชุมชนบริหารจัดการตนเองในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านสังคมวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และพลังงาน จนสามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้ และอยู่ด้วยกับธรรมชาติอย่างสมดุลเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันไม่เบียดเบียนทำลายกัน ความสำเร็จเป็นที่ประจักษ์จนกลายเป็นต้นแบบชุมชนที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน ให้ชุมชนอื่น ๆ ของประเทศและหน่วยงานต่าง ๆ สามารถถอดบทเรียนในการพัฒนาตนเองได้ ชุมชนบ้านคลองเรือจึงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักสำหรับ คน ชุมชน และหน่วยงาน ที่สนใจเรื่องการจัดการคนกับป่า บ้านคลองเรือจึงเปรียบเสมือนห้องสมุดมีชีวิตขนาดใหญ่ดึงดูด ทั้งคนและหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงผู้สนใจธรรมชาติทั่วไปเข้าสู่ชุมชน และสิ่งที่ตามมาจากการเป็นฐานการเรียนรู้ดังกล่าว คือ ความเจริญจากภายนอก เพื่ออำนวยความสะดวกคนจากภายนอก เพราะชุมชนบ้านคลองเรือค่อนข้างอยู่อยู่ท่ามกลางหุบเขาและป่าทึบ การเดินทางค่อนข้างยากลำบากสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แทบจะไม่มี การพัฒนาจึงเป็นสิ่งสำคัญจากมุมมองภายนอกชุมชน ที่ถูกโยนเข้าสู่ชุมชนทั้งในรูปแบบของ ถนนหนทาง ร้านค้า ที่พัก แหล่งท่องเที่ยว สิ่งต่างเหล่านี้เริ่มต้นจากเส้นทางหลักมุ่งสู่ชุมชน และเข้าสู่ชุมชนจากการเห็นโอกาสในทางธุรกิจที่จะเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ธุรกิจที่พัก

ในชุมชน แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ แพ็กเก็ตทัวร์ท่องเที่ยวชุมชนวิถีธรรมชาติครบวง (ท่องเที่ยว กิน พักอาศัย) เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ที่รุกเข้ามาจากภายนอกปัญหาที่ตามมาก็คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติอันเนื่องมาจากนักท่องเที่ยวที่เข้าสู่ชุมชนจำนวนมากทำลายสมดุลของระบบนิเวศ ผ่านกิจกรรมการพักผ่อนและท่องเที่ยวใกล้ชิดธรรมชาติประเภทต่าง ๆ นอกจากผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว ผลกระทบอีกประการหนึ่งที่ตามมาก็คือ ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความเจริญที่มากับโอกาสทางธุรกิจจากภายนอกสร้างปัญหาให้ชุมชน ในแง่ของความสัมพันธ์และวิถีคิดของคนในชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่แต่เดิม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความเป็นเครือญาติเป็นพี่เป็นน้องที่ถักทอร้อยรัดความสัมพันธ์ด้วย “ความเป็นบ้านคลองเรือ” ดังกล่าวแล้ว กลับถูกแทนที่ด้วยวิถีคิดแบบทุนนิยมอ่อน ๆ ที่มองทรัพยากรธรรมชาติด้วยมุมมองใหม่ที่สามารถสร้างผลกำไร ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนวางอยู่บนพื้นฐานของ “เงินตรา” จนเริ่มขาดความใส่ใจต่อระบบ “นิเวศธรรมชาติ” และ “นิเวศวัฒนธรรม” อย่างไรก็ตามปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่ถึงขั้นส่งผลกระทบต่อชุมชนรุนแรงจนมีอาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ เพียงแต่จะต้องอาศัยเวลาในการทำทำความเข้าใจและเรียนรู้ปรับตัวในการจัดการปัญหาเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ดังกล่าวดำเนินต่อไป

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการบริหารจัดการตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบที่เข้มแข็งและยั่งยืน กรณีบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร มุ่งที่จะตอบคำถามที่สำคัญ คือ ความเป็นมาของชุมชน การบริหารจัดการตนเอง มีส่วนสำคัญต่อความเป็นต้นแบบของชุมชนที่เข้มแข็งได้อย่างไร และในการบริหารจัดการตนเองเกิดปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนอื่น ๆ กล่าวโดยสรุป ด้านความเป็นมาของชุมชนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ตั้งแต่ในยุคแรกเริ่มก่อตั้งชุมชน เนื่องจากการเข้ามาก่อตั้งชุมชนเกิดจากกลุ่มคนที่หลากหลายภูมิภาคและวัฒนธรรม แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในชุมชนจะมีวัฒนธรรมกลางของชุมชนที่เรียกว่า “ความเป็นบ้านคลองเรือ” ที่ค่อยสร้างเอกภาพในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ กระทั่งถึงปัจจุบัน ด้านการจัดการตนเอง ชุมชนมีความโดดเด่นจนเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม พลังงานธรรมชาติ ที่มีความสามารถในการจัดการตนเอง พึ่งพาภายนอกน้อยที่สุด จนได้รับรางวัลระดับประเทศมากมาย โดยเงื่อนไขแห่งความสำเร็จดังกล่าวก็มาจาก ความเป็นบ้านคลองเรือ คือ การเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบ ของคนในชุมชนทุกกระบวนการขั้นตอนในการจัดการตนเอง ที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น ด้านปัญหาอุปสรรค เกิดจากการรุกรานจากภายนอกชุมชนในนามของการพัฒนาและความเจริญก้าวหน้า ที่เน้นเรื่องวัตถุและการสร้างผลกำไร จากโอกาสทางธุรกิจการท่องเที่ยว เพราะทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศ และ

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ด้วยเหตุดังกล่าว จึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะอันมาจากการผลของการวิจัย คือ ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จะต้องอาศัยอำนาจตามกฎหมายในการเป็นพี่เลี้ยงให้ชุมชนในแง่ของการจัดระเบียบป้องกันแก้ไขปัญหา จากการแสวงหาโอกาสทางธุรกิจจากภายนอก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาว ขณะเดียวกันคนในชุมชนเองก็ต้องอาศัยจุดแข็งของชุมชน ที่สะสมเป็นทุนของชุมชนมาตั้งแต่ยุคเริ่มก่อตั้ง คือ “ความเป็นบ้านคลองเรือ” เป็นเกราะป้องกันปัญหาจากภายนอกที่เข้ามารุกรานชุมชน เพื่อให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งมั่นคง และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ในยุคสมัยปัจจุบัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้มาจากโครงการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบที่มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร” ได้รับสนับสนุนงบประมาณจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ผู้เขียนต้องขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งที่เห็นถึงความสำคัญของงานนี้ และขอขอบพระคุณเป็นพิเศษต่อ รองศาสตราจารย์ รังสรรค์ จันตะ ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้คำแนะนำปรึกษา นายพงศา ชูแถม อดีตหัวหน้าหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ พระใบฎีกาวิสุต ชินวิโส นายมนัส คล้ายรุ่ง นายชัยรัตน์ แว่นแก้ว ตลอดจนถึงผู้อาวุโสของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพรทุกท่าน

เอกสารอ้างอิง

- ชัยรัตน์ แว่นแก้ว. (1 มิถุนายน 2560). ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ผู้สัมภาษณ์)
- ณรงค์ ศรีสุวสดี. (2555). การประยุกต์ทฤษฎีสังคมวิทยาในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธำรงค์ รื่นสุคนธ์. (7 มิถุนายน 2560). การบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ผู้สัมภาษณ์)
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2557). ผู้คือต้นกระแสน้ำ ผู้คือปราชญ์อาจารย์ คือปรีชาเปี่ยมพงศ์สานต์ ผู้วางรากฐานให้เศรษฐศาสตร์การเมืองไทย: ว่าด้วยแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 2(2), 127-150.
- _____. (2557). องค์การศาสนากับบทบาทในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีเทศบาลพลายชุมพล จังหวัดพิษณุโลก. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.

- พงศา ชูแถม. (7 มิถุนายน 2560). ประวัติความเป็นมาและพัฒนา การกระบวนการขั้นตอนในการบริหารจัดการตนเอง ปัญหาอุปสรรค ตลอดจนถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร. (อุวพล ทองอินทราช, ผู้สัมภาษณ์)
- พระใบฎีกาสุ ชินวิโส. (12 มิถุนายน 2560). การบริหารจัดการตนเองและปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร. (อุวพล ทองอินทราช, ผู้สัมภาษณ์)
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร. (2549). แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น. เอกสารชุดวิชา. ประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มนัส คล้ายรุ่ง. (1 มิถุนายน 2560). การบริหารจัดการตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบให้แก่ชุมชนอื่นๆของชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพรในมิติต่าง ๆ. (อุวพล ทองอินทราช, ผู้สัมภาษณ์)
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วน วงษ์ศรีนาถ. (5 มิถุนายน 2560). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร. (อุวพล ทองอินทราช, ผู้สัมภาษณ์)
- สุภาวค์ จันทวานิช. (2553). ทฤษฎีสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). พลวัตชุมชนไทย: การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2555). เจ้าที่และผีป่วน: พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุทัย เกิดวัน. (21 มิถุนายน 2560). ปัญหาและอุปสรรคสำคัญของชุมชนในการบริหารจัดการความหลากหลายของปัจจัยต่างๆภายในชุมชนบ้านคลองเรือจังหวัดชุมพร. (อุวพล ทองอินทราช, ผู้สัมภาษณ์)